

Slotbeschouwing

Het ontstaan van het CDA is een complex proces geweest, dat niet kan worden begrepen zonder de ideologische factor. Bij de verklaring die de nadruk legt op het machtsstreven van de fusiepartners blijven veel vragen onbeantwoord. Waarom vormden de christelijke drie – wanneer het vooral om macht ging – niet al in de jaren vijftig een christen-democratische partij? Waarom duurde het tot na 1956 voordat dit idee überhaupt opkwam? Waarom moest ook de ARP, die in de jaren vijftig al stelselmatig terrein verloor, aanvankelijk niets hebben van samenwerking met de CHU, laat staan met de KVP? Waarom wilden de antirevolutionairen, wier aanhang na 1963 stabiel bleef, toch in de jaren zeventig met de andere christelijke partijen in zee? Waarom moest er – als het machtsmotief centraal stond – dertien jaar vergaderd worden voor het CDA een feit was?

Deze vragen kunnen slechts worden beantwoord wanneer men de ideologische factor bij de verklaring betreft. In deze studie is gebleken dat deze factor in de loop der jaren steeds een grote rol heeft gespeeld, zij het telkens op een andere wijze.

In de eerste fase, die duurde tot ongeveer het midden van de jaren vijftig, vormden de in de negentiende eeuw ontstane ideologieën een barrière voor samenwerking. Zowel de katholieken als de antirevolutionairen claimden over een ideologie te beschikken die rechtstreeks was afgeleid uit het geloof. De politieke standpunten die aan deze ideologieën werden ontleend kregen daardoor een bijzondere status: ze konden als het ware worden vereenzelvigd met de wil van God. De opvatting dat het mogelijk was een rechtstreeks verband tussen geloof en politiek te leggen werd wetenschappelijk onderbouwd door de filosofieën die katholieken en orthodox-protestanten aan het einde van de negentiende eeuw ontwikkelden: het neothomisme en het neocalvinisme. Volgens deze denkstelsels was de mens in staat op systematische wijze inzicht krijgen in de wil van God. In het verlengde hiervan claimden RKSP en ARP, ook in politicus, 'de waarheid' te kennen.

De ideologieën hadden voorts een belangrijke functie in de beide partijen. Op basis hiervan werd het mogelijk geacht tot in detail aan te geven

hoe de ideale, door God gewilde samenleving was ingericht. Zowel de katholieken als de antirevolutionairen zagen het als hun plicht deze samenleving tot stand te brengen. Zij waren daarom primair gericht op expansie, niet slechts op emancipatie. Hun doel was pas bereikt als de maatschappij was ingericht volgens de katholieke dan wel de antirevolutionaire leer.

Samenwerking tussen de christelijke partijen was door dit alles lange tijd onmogelijk. Zelfs de vorming van een protestants-christelijke eenheidspartij werd na 1945 nog belemmerd doordat de ARP wilde vasthouden aan haar neocalvinistische karakter.

In de tweede helft van de jaren vijftig verloren neothomisme en neocalvinisme in betrekkelijk korte tijd hun relevantie voor de politiek. Bij de intellectuele elite binnen de KVP en de ARP drong het inzicht door dat het onmogelijk was een eenduidig verband te leggen tussen geloof en politiek. De politieke inzichten die meer dan een halve eeuw waren verkondigd als 'de waarheid' verloren hun bijzondere status, het geloof in de maakbaarheid van de ideale christelijke maatschappij werd opgegeven. De eigen standpunten werden niet langer per definitie als de beste beschouwd, het steunen van de eigen partij niet langer als een geloofsplicht.

In deze fase werd de ideologische barrière tussen de christelijke partijen geslecht. Dit vormde een *onmisbare voorwaarde* voor het ontstaan van het christen-democratisch eenheidsstreven. Zonder deze ontwikkelingen was samenwerking tussen de christelijke partijen nooit mogelijk geweest. Dit verklaart ook waarom voor 1956 niemand pleitte voor de vorming van een christen-democratische partij: zolang KVP en ARP vasthielden aan hun traditionele gedachtengoed, was dat onmogelijk.

Het status- en functieverlies van de christelijke ideologieën zorgde echter niet alleen voor het verdwijnen van een barrière, het vormde ook een *interne stimulans* om tot christen-democratische samenwerking te komen. Met het verdwijnen van hun ideologieën verloren KVP en ARP hun oorspronkelijke bestaansrecht. Zonder een antirevolutionaire ideologie was er geen behoefte aan een ARP, zonder een katholieke ideologie was de KVP achterhaald. Deze identiteitscrises zorgden voor een sterke vernieuwingsdrang. Eén van de belangrijkste opties daarbij was de vorming van een algemeen-christelijke partij voor katholieken en protestanten, zoals die in andere Europese landen bestond. Rond 1960 ontstond dan ook – aanvankelijk in de KVP, maar kort daarna ook in de protestantse partijen – het ideaal om in Nederland te komen tot een christen-democratische partij. Van belang is dat dit alles gebeurde voordat de christelijke partijen werden geconfronteerd met electorale verliezen.

Ook de ontwikkelingen in de derde fase, de jaren 1967-1980, kunnen niet worden begrepen wanneer men uitsluitend naar het machtsmotief kijkt. De verkiezingsnederlagen van 1967, 1971 en 1972 zetten de partijen onder druk, maar de ideologische factor bleef een belangrijke rol spelen. In de eerste plaats bleef naast het machtsmotief het ideaal van een christen-democratische partij – in Ten Napels woorden: de wens om een expliciete relatie te blijven leggen tussen het christelijk geloof en het politieke handelen – een belangrijke stimulans om tot samenwerking te komen. Zonder deze wens had het CDA nooit tot stand kunnen komen.

Anderzijds moet het niet worden voorgesteld alsof het CDA is opgericht door eensgezinde idealisten. Er waren integendeel juist grote meningsverschillen over het karakter van de nieuwe partij. De vorming van het CDA is in de jaren zeventig door twee 'ideologische' discussies ernstig vertraagd: die over de grondslag van de nieuwe partij (wordt het humanisme als inspiratiebron erkend, zijn ook niet-christenen welkom?) en – vooral – die over de politieke koers (centrumpartij of progressieve partij?). Het ene twistpunt betrof het hoogste, levensbeschouwelijke niveau van de ideologie, het andere het concrete, politieke niveau.

Zonder deze ideologische discussies is de trage vorming van het CDA niet te verklaren. Als werkelijk het machtsmotief een overheersende rol zou hebben gespeeld, zou de fusie veel eerder hebben plaatsgevonden. In deze fase vormde de ideologische factor dus niet alleen een integrerende maar ook een complicerende factor.

Na 1980 is het CDA ideologisch niet stil blijven zitten. Onder impulsen van met name oud-ARP'ers produceerde het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA in de jaren tachtig een reeks fundamentele rapporten. Er leek iets van een nieuwe ideologie te ontstaan, rond de begrippen 'publieke gerechtigheid', 'solidariteit', 'gespreide verantwoordelijkheid' en 'rentmeesterschap'. Hierbij deden de CDA-ideologen hun best om de continuïteit met het verleden te bewaren. Zo werd het beginsel van de gespreide verantwoordelijkheid gepresenteerd als een synthese van het katholieke subsidiariteitsbeginsel en het antirevolutionaire beginsel van de soevereiniteit in eigen kring.

Of er inderdaad sprake is van een CDA-ideologie is niet duidelijk. Voor sommigen blijven de verschillen tussen de antirevolutionaire, christelijk-historische en katholieke tradities in het CDA de boventoon voeren. Anderzijds keken in de jaren tachtig partijen als de PvdA en de VVD met een zekere jaloezie naar de christen-democraten. Het CDA heette toen zelfs een ideologische voorsprong te hebben genomen. Welke rol de ideologie sinds 1980 in het CDA heeft gespeeld, is echter een vraag voor contemporanisten van de volgende eeuw.

